

KÖNYVEKRŐL

Városok versenyképessége – egy újfajta megközelítés

Filep Bálint: A nagyvárosok az európai és a magyar területi politikában.

Publikon Kiadó, Pécs–Győr, 2014.

Filep Bálint könyve a Széchenyi István Egyetem Regionális- és Gazdaságtudományi Doktori Iskolája által 2014-ben elindított, a doktori iskola keretei között sikeresen megvédett, magas színvonalú és kiemelkedő új tudományos eredményeket felmutató doktori értekezések széles körben történő hozzáférhetőségét lehetővé tevő *Regionális- és Gazdaságtudományi Kismonográfiák* sorozat eddig megjelent 15 kötetének darabja. A könyv a városfejlődés-városfejlesztés témáját tekinti át – nemzetközi példákkal is alátámasztva – két magyar város, Győr és Nyíregyháza, valamint térségeik versenyképességére fókuszálva.

A közgazdaságtudomány a kilencvenes évekig viszonylag kevés figyelmet szentelt a városok, régiók versenyképességének, elsősorban nemzetgazdasági (makro-) és vállalati (mikro-) szinten értelmezték azt [Lengyel, 2000]. Azonban számos tényező (csak hogy néhány hívószót említsünk: a globalizáció, a regionalizáció, a lokalizáció, a szubszidiaritás előtérbe kerülése) felhívta a figyelmet arra, hogy mind a nemzetgazdasági, mind a vállalati versenyképesség elválaszthatatlan a mezoszinttől, a régiók és városok szintjétől, azok sikerességétől. A viszonylag új tudományterület e két eltérő (makro- és mikro-) alapról kiindul, azokból építkező, ezért némileg különböző következtetésekre jutó irányzattal jellemezhető.

Az egyik a *Paul Krugman* nevével fémjelzett „új gazdaságföldrajzi” iskola, amely a nemzetgazdaságok versenyképessége közötti különbségek magyarázatára emelte be a vizsgálatokba a régiók, városok szintjét. Szavaival élve: „Nap-

jainkban igen nagyfokú érdeklődés tapasztalható a fejlődés földrajzi vonatkozásait illetően, más szóval azon kérdéssel kapcsolatban, hogy térben hol zajlanak a gazdasági tevékenységek. Nincsen semmi meglepő ebben az érdeklődésben – ha csak az nem különös, hogy ilyen sokáig tartott, míg a földrajzi vonatkozások a közgazdaságtan főáramához (mainstream) tartozó kérdéssé tudtak válni” [Krugman, 2000: 1].

A másik, *Michael Porter* nevéhez fűződő irányzat a vállalatgazdaságtan, stratégiai menedzsment oldaláról közelítve azt vizsgálja, hogy milyen szerepe van a globális vállalatok versenystratégiáiban, versenyelőnyében a lokális, regionális tényezőknek. „Paradox módon a tartós versenyelőnyök a globális gazdaságban gyakran erőteljesen lokálisak, a magasan specializált képességek és tudás, az intézmények, a versenytársak és a szofisztikált vevők adott országban vagy régióban történő koncentrációjából fakadóan. A földrajzi, kulturális és intézményi értelemben vett közelség elérhetővé tesz olyan termelékenységfokozó speciális hozzáférést, kapcsolatokat, jobb információkat, erőteljes ösztönzőket és egyéb lehetőségeket, amelyeket földrajzilag távolról nehéz érvényesíteni” [Porter, 1998: 11].

A kétféle megközelítés „összebékítésére” számos kísérlet született, amelyek eredményeként a versenyképesség egységes fogalmát is többféleképpen sikerült megalkotni, amelyek mind a nemzetgazdaságokra, mind a régiókra, mind a vállalatokra értelmezhetőek. Egy ilyen egységes megfogalmazás szerint a versenyképesség nem más, mint „a vállalati

tok, iparágak, régiók, nemzetek és nemzetek feletti régiók képessége relatíve magas jövedelem és foglalkoztatottsági szint létrehozására, miközben ki vannak téve a nemzetközi versenynek” [CEC, 1999: 75]. Jelen monográfia is ebben az egységes megközelítésben tárgyalja a városok, illetve térségeik versenyképességét.

Az utóbbi években mind a regionális kutatások, mind a politika érdeklődésének fókuszába került azon tényezők keresése, amelyek a városok, térségek közötti versenyben az előbbre jutást szolgálhatják. Ahogy azonban a szerző a bevezetésben megjegyzi, „Annak érdekében, hogy az egyes megyék, térségek közötti fejlettségbeli különbségeket hosszú távon enyhíteni lehessen, fel kell tárni a különbségek okait, a felmerülő problémákat. Csak ezt követően lehet javaslatokat megfogalmazni” (13. o.). Ehhez elsőként szükség van a jelenlegi helyzet megismerésére, sőt, a várható, jövőbeli fejlemények előrejelzésére is, amelyben a kötet jó kiindulási alapot képez mind a tudomány, mind a politika művelői számára.

A könyv első fejezetének első részében a szerző a *régiók primátusát* emeli ki az Európai Unióban a regionális politikára hivatkozva, majd ebből vezeti le a városok fontosságát: „A regionális politika ezen intézményei a nagyobb városokba koncentrálnak a világban, az Európai Unióban és hazánkban is. A vidék fejlődésében a városok kerülnek abba a pozícióba, amely a fejlődés hajtóerejét jelentheti, hiszen itt jelentkezik a nagyobb méretű lakosság. *Azt láthatjuk, hogy a célok meghatározása, a lakosságszám nagyvárosi koncentrációja miatt a városok és vonzáskörzetük lehet az a területi egység a régióon belül, amely a régiót a további fejlődés irányába viheti*” (23. o. – kiemelés az ere-

deti alappján). E gondolat ugyanakkor a kilencvenes évektől az Európai Unió területi politikája részeként több közleményben, állásfoglalásban, szakértői jelentésben is megjelent, talán a leginkább explicit formában a 2007-es Lipcsei Chartában, amely összefoglalta az integrált városfejlesztési politika alapelveit. A nemzetközi példák alapján megfogalmazott javaslat a magyar területi politika számára a fejlődésre alkalmas városok támogatása, „mert azok fejlődése a vonzáskörzetükben található városokra és térségekre szintén pozitívan fog hatni. Ezáltal az egész régió és így az ország fejlődését is elősegíti” (34. o.).

A fejezet második nagy egysége a *térszervezés* kérdéskörét ismerteti, részben elméleti oldalról (a telephelyelméletek, a térségi funkciók bemutatásával), részben pedig magyarországi és európai példákkal (a városhálózatok, illetve a megaközpontok jellemzésével). Ezt egészíti ki a magyarországi nagyvárosi szerkezet átfogó leírása, amely a XIX. századtól napjainkig szemléletesen ismerteti nagyvárosaink fejlődésének irányát, elhelyezésüket a nemzetközi és hazai városhierarchiában, ezzel segítve a mai helyzet megértését, illetve megalapozva a monográfia legfontosabb, empirikus részét. A szerző – helyesen – megjegyzi, hogy „Hazánkban a városi címet számos település kapta meg, olyanok is, amelyek jellege nem mutat városi szintet. [...] Mindenesetre a városi cím önmagában nem jár automatikusan a vonzáskörzet növekedésével, ehhez funkcióiban és szolgáltatásaiban szükséges változnie” (52. o.). Ellenben habár „a magyarországi nagyvárosok nemzetközi viszonylatban nem tartoznak a nagyközpontok közé, viszont a hazai hierarchiában viszonylag nagy vonzáskörzettel rendelkeznek” (52. o.), s – ahogy azt a későbbiekben a könyv szemléletesen

bemutatja – funkcióikban, szolgáltatásaikban is kiemelkednek e városok.

A fejezet harmadik része vezeti be a *térségi versenyképesség* fogalmát, főbb mérési lehetőségeit (az Urban Auditot, a BBSR indikátorait, illetve a Global Cities Indexet fejt ki részletesen), végig nemzetközi és magyar példákra utalva. A fejezetet végül egy érdekes és a szakirodalomban időről időre fellángoló téma, az *optimális városméret* zárja, amely a méretgazdaságosságot kapcsolja össze a településmérettel. Bár a kérdéskör csak lazán kapcsolódik a kötet gondolati ívéhez, mégis azt mondhatjuk, hogy egy városfejlődésről, városfejlesztésről szóló téma tárgyalása során nem hagyható ki, hiszen ha sikerülne az optimális településméretet meghatározni, az alapvetően befolyásolná a települések fejlesztésére vonatkozó gazdaságpolitikai döntéseket.

A második fejezet adja a kötet gerincét, amely a könyv fő mondanivalójára, a választott két város és térségeik *versenyképességi* elemzésére és összehasonlítására fut ki. Tulajdonképpen ez a monográfia legfőbb újdonsága: „A téma egyik részével, a magyarországi nagyvárosok versenyképességével már többen foglalkoztak, kutatták és eredményeket is tudtak felmutatni. A térségszervező funkciók vizsgálatára is olvashatunk példákat” (14. o.). A kettő együttes vizsgálatára, azaz „a nagyvárosok versenyképessége és a térségre ható »súlyuk« elemzésére, összehasonlító vizsgálatára viszont még nem sok kísérlet történt” (14. o.). A területiség és regionalizmus magyarországi történetének rövid összefoglalása elengedhetetlen a versenyképességek összevetéséhez; ez a rész a két város Pólusprogramhoz való kapcsolódásával zárul. Győr és Nyíregyháza összevetése több szempontból is reális lehet: habár jelentős eltérések figyelhetők meg történelmükben és fejlődésükben, lélekszámu-

kat tekintve hasonlóak, illetve mindkettő határ menti, épp ezért mindkettő betölthet bizonyos „kapu” szerepet is a szomszédos országok felé.

A szerző a területi versenyképesség kipróbált és nemzetközileg is elismert egyik modelljét, a Lengyel-féle Piramismodellt [Lengyel, 2000] adaptálta, terjesztette ki a magyarországi megyeszékhelyekre és megyékre. A könyv tehát nemcsak témájában, de fő vizsgálati módszerében is újszerű. Az eredmények magukért beszélnek: „*a két város szűkebb és tágabb környezetét elemezve – különösen a tágabb, azaz megyeszintet nézve – a társadalmi-gazdasági fejlettség között nagy és növekvő a különbség. [...] számos területen azonban az is látszik, hogy a két város között nincs akkora eltérés, mint a két megye között. [...] A két város térségi szerepköre a fentieknek megfelelően eltérő: míg Győr kiegyensúlyozottabb szerepet tölt be a térségben, addig Nyíregyháza esetében az ún. backwash (térségi elszívó) hatás érvényesül a mobil termelési tényezők vonatkozásában*” (117. o. – kiemelés az eredeti alapján). Az is megállapítható, hogy mindkét város meghatározó szereplő a saját térségében, domináns szerepet játszanak, jelentős vonzáskörzetközpontok. E következtetéseket a szerző az Integrált Városfejlesztési Stratégiák elemzésével is alátámasztja. Végül megállapítja, hogy „*A versenyképesség szempontjából mind a két város – Győr és Nyíregyháza – előnyt élvez a geopolitikai adottságokból, kiemelten a határ menti elhelyezkedésből*” (119. o. – kiemelés az eredeti alapján), bár ez az előny Győr esetén nagyobb.

A harmadik fejezet kitekintést nyújt a városok jövőjére. Bár az előző versenyképességi elemzés statikus, és a megfelelő adatok hiánya miatt csak 2006-ra vonatkozott, ezt a hiányosságot valame-

lyest orvosolni tudja ez a fejezet. Először a tudás, innováció szerepével foglalkozik (általánosan, illetve az Európai Unió szakpolitikáinak szintjén), amely kétségkívül „olyan meghatározó tényezővé vált, amellyel adott térségek, országok, országcsoportok biztosíthatják versenyképességüket a globalizált világban” (122. o.). Majd részletesen értekeznek az európai városok és térségek jövőjét (2014 és 2020 között) meghatározó tervezési keretokről, integrált településfejlesztési stratégiákról. Amellett, hogy bemutatja a globalizáció által támasztott, valamint a társadalmi kihívásokat, két, egymástól alapvetően eltérő nemzetközi tervezési példát (az angol centralizált és a német decentralizált tervezést) is prezentál. A fejezet a területi kohézió kérdésköreinek tárgyalásával folytatódik, majd Győr és Nyíregyháza – már említett – integrált városfejlesztési stratégiáinak összevetésével zárul.

A térségek, városok, illetve vonzáskörzeteik tehát versenyben vannak egymással, de ebben az újfajta versenyben az együttműködés lehet a sikertényező. A vállalatok mai megközelítéséhez hasonlóan tehát nem érvényes többé a városoknak és térségeknek mint „középkori erődítményeknek” a felfogása, amely szerint azok városfalaikon belülről, saját erőből igyekeznek a többiek fölé kerülni, sokkal inkább az itáliai reneszánsz városállamokra hasonlítanak, azaz – bár versenyeznek egymással – határaik átjárhatóságát biztosítva szüntelenül keresik a kölcsönös előnyökkel járó együttműködés lehetőségét is. A szerző optimista végkövetkeztetése az, hogy mind Nyíregyháza, mind Győr és térségeik potenciálja, geopolitikai adottságai jók, és „részben a kezükben is található a kulcs a sikeres jövőhöz, a megfelelő együttműködések kialakításával, az ösztönzéssel, az új ágazatok helybeli telepítésével és megfelelő

szerepkörök kialakításával” (176–177. o.). „Az, hogy miként tudnak élni ezekkel, hogyan tudják kihasználni lehetőségeiket, miként képesek szűkebb térségük erőforrásait is mobilizálni, azokra húzóerőként hatva, az ott élő és dolgozó szakmai, kulturális és politikai közegen múlik” (175. o.).

A szerző az összefoglalásban a városok versenyképességének egy új, még komplexebb mutatójának kidolgozását sürgeti, amellyel a magyar városok nemzetközi szintű összehasonlítása is egyszerűbben megtörténhet, és lehetővé válhat egy dinamikus, idősoros vizsgálat elvégzése is. A szerző szavaival élve tehát „A munkát nem lehet befejezni – csak időlegesen abbahagyni –, a fejlődés érdekében tovább kell kutatni a városokat, térségeiket és azok sikerességének lehetséges összetevőit” (179. o.).

KISS MARIETTA

IRODALOM

- CEC (1999): Sixth Periodic Report on the Social and Economic Situation and Development of the Regions of the European Union. Brussels: Commission of the European Communities.
<http://aei.pitt.edu/5712/1/5712.pdf>
 Lekérdezve: 2016. 03. 15.
- Krugman, P. (2000): „A földrajz szerepe a fejlődésben” *Tér és Társadalom* 14(4): 1–21.
- Lengyel I. (2000): „A regionális versenyképességről” *Közgazdasági Szemle* 47(12): 962–987.
- Porter, M. (1998): „The Adam Smith Address: Location, Clusters, and the ‘New’ Microeconomics of Competition” *Business Economics* 33(1): 7–13.

Egy kritika kritikája

*Mellár Tamás: Szemben az árral – Rendhagyó közgazdasági előadások.
Budapest, Akadémiai Kiadó, 2015.*

Mellár Tamás, a Pécsi Tudományegyetem professzora, gazdaságpolitikus és a Központi Statisztikai Hivatal korábbi elnöke. Neve jól ismert, s nemcsak a szűk szakmai berkekben. A közszerepléséről is ismert közgazdász széles körű olvasottságával, a gyakorlati gazdaságpolitikát és a közgazdasági elméletek fejlődését illető, gyakran és szívesen hangoztatott kritikai hangvételű megnyilatkozásaival újra és újra felhívja magára a figyelmet. Markáns véleményét mindig jól kidolgozott érvekre alapozza, így felületességgel még vitapartnerei sem vádolhatják. Hazai közpolitikai és elméleti körökben igazi véleményvezérnek számít, vagyis szavaira illik odafigyelni és azokra érdemben reagálni. Kutatási területe széles körű, ám mégsem válik eklektikussá és dekoncentrálttá, esetleg több súlypontúvá: miközben a főáramú közgazdaságtan hírhedt kritikusanak számít, szakmai igényességénél fogva az elméletek kiváló ismerője is egyben. Egyszerre tudja figyelemmel kísérni a magas elmélet berkeiben zajló fejleményeket, képes tudását az operatív gazdaságpolitika nyelvére is lefordítani, s eközben – nem elhanyagolható módon – kimagasló modellezői készségekkel és tudással rendelkező szakember. Szenvedélyes és tiszteletre méltó vitatkozó. A vele folytatott szakmai beszélgetések mindig élénkek, de sosem durvulnak el. Azok közé a kevesek közé tartozik, akik szenvedélyesen hisznek tudományos álláspontjuk helyességében. Elméletét védelmezve önmagát, sajátos világlátását védi: ebből meríti hitét a vitákban és ebből nyeri lendületét a folyamatos fejlődéshez.

Új könyve a *Szemben az árral – Rendhagyó közgazdasági előadások* címet kapta, ami tisztán jelzi Mellár professzornak a főáramú közgazdasági elmélettel szembeni attitűdjét. A kritikai attitűd alapelveként van a kötet élére helyezve. A szerző eleve azt a gyanút kelti, hogy az általa elemzett főáramú közelítések alapvetően hibásak. Így hiába kapjuk azt az ígéretet, hogy a könyv az ellentétes vélemények, a főáram és a kritika ütköztetésének terepe lesz, már eleve kitűnik, hogy az összevetésből a főáramú közgazdaságtan vesztesen kerül majd ki – sőt, valójában már a mérkőzés előtt eredményt hirdetnek. Mellár professzor mindent elkövet azért, hogy a főáramú közgazdaságtan elképzelhető legrosszabb arcát mutassa meg. Ezt nehéz egy, a főáramú elmélet kritikájára vállalkozó közgazdász szemére vetni – s ez meg is magyarázza, hogy a kötet a főáramról szólva miért ragaszkodik az egyes elméletek szűk, szó szerinti értelmezéséhez. A szerző a hatékony kritika érdekében igyekszik magát a legkényelmesebb helyzetbe hozni. Ezen a vonalon haladva Mellár professzor helyenként messzire sodródik. Ilyen pont az is, amikor a potenciális GDP becslési módszertanát elemezve (179 o.), a módszertani nehézségeket és bizonytalanságokat hangsúlyozva azt sugallja, hogy a főáramú elméletben *minden elmegy* („anything goes”), legalábbis ezen a téren. A módszertani nehézségekből nem következik az, hogy elegendő lenne hasraütés-szerűen bedobni egy becslést – az ökonometriában jártas szerző ezt bizonyosan nem is gondolja, még ha itt látszólag azok mellé sodródik is, akik a

makrogazdasági mérést a pontatlanságok miatt eleve reménytelen próbálkozásnak tekintik.

A főáramú közgazdaságtan által alkalmazott ideáltipikus látásmód nem képes tudományos módon közelíteni a gazdasági problémákhoz, emiatt nem halasztható tovább a közgazdaságtan mint tudomány alapvető megújítása. Ez valójában két állítás, amelyek között a szerző egy határozott oksági kapcsolatot vél felfedezni. A főáram tehát számos kérdést megválaszolatlanul hagy – olyanokat is, amelyekről kiderült, hogy a makrogazdasági teljesítmény fontos meghatározói. Ez a kötet alaptézise, maga a könyv pedig – amely ezen egyetlen kritikai mondanivaló köré szerveződött – a lehetséges és szükséges változtatási irányok átfogó katalógusát nyújtja. Szerkezeti sajátosságok, ágazatok közötti kapcsolatok, a növekvő hozadék kérdése, a természeti környezet, társadalom, normák és erkölcsök, népesezési minták: széles a főáramú elmélet által le nem fedett problémák köre. Az ebből nyert felismerés az, hogy léteznek olyan közelítésmódok, amelyek viszont ezeket a kérdéseket meg tudják válaszolni – helyesebben fogalmazva: ezeket a kérdéseket tudják megválaszolni. Leghelyesebb tehát, ha e kritika létjogosultságára, az első állítás igazságára és a két állítás közti oksági viszony elemzésére fordítjuk itt és most a legtöbb időt.

Mellár professzor itt elemzett kötete abba a sorba illeszkedik, amely több előkészítő tanulmány után *Csaba László Európai közgazdaságtan* című kötetével kapott hatalmas intellektuális lökést. A két könyv főárammal szembeni kritikái attitűdje annyira hasonló, hogy érdemes lenne a két munka összehasonlító elemzését is elvégezni egy alkalommal – habár üzenetük alapvetően különbözik. Csaba professzor főárammal szembeni

elutasítása annak a felismeréséből származik, hogy a főáramú közgazdaságtan teljesen alkalmatlan például a tranzitológia és az intézményi közgazdaságtan céljaira, s ezen felbuzdulva meghirdeti saját programját. Innen származik a kötet címe: „Európai közgazdaságtan”, amivel a közgazdaságtani vizsgálódások társadalmi és történelmi kontextushoz való kötöttségét hangsúlyozza. Mellár professzor más irányból közelít: számára a főáramú közgazdaságtan alapvetően egy *minden téren* sikertelen vállalkozás, s ezért érzi szükségét egy hibajegyzék összeállításának – ez maga a könyv. A kötet 12 fejezeten keresztül kalauzolja végig olvasóját mindazokon a területeken, amelyek vonatkozásában *a főáramnak nincs mondanivalója*. Ami a főáramból kimaradt – ez lehetne a könyv csattanós mottója.

A recenzens nagyon nehéz helyzetben van, hiszen a könyvben megfogalmazott vállalkozást fontos, támogatandó és örökké sürgető feladatnak tekinti, miközben a kötet alaptézisével nem ért egyet. A főáramot nem szükséges kudarcba fulladt vállalkozásnak tekinteni ahhoz, hogy egyetértsünk Mellár professzorral az általa sürgetett kutatási irányok fontosságának hangsúlyozásában. A kötet jelentőségének felismeréséhez az a kulcs, hogy az olvasó előzetesen tisztázza, mi tartozik a főáramú közgazdaságtan fennhatósága alá, milyen téren jogosult annak használata – s természetesen az is, hogy mely területeken számít kifejezetten károsnak a mainstream közgazdaságtan „névértéken” való számbevétele.

Az ideáltipikus fogalmak használatáról lehetetlen ítéletet alkotni *Max Weber* idevágó, a szociológia és a történettudomány számára meghatározó módszertani munkáinak közvetlen ismerete nélkül [Weber, 1967: 41–68;

1998: 7–69]. Ezek alapján azt kell kiemelni, hogy az ideáltípusok esetében nem hiba, ha azok nem rendelkeznek reális egzisztenciával – éppen ellenkezőleg, ez a lényegükhöz tartozik. A társadalomtudós ideáltípusokat alkot, hogy ezek tükrében elemezze a valóságot. *A megértésben sosem az ideáltípus játszsza a főszerepet*, hanem a valóság és az ideáltípus közti eltérés. Ez az, amire a történésznek, a szociológusnak és persze a közgazdásznak figyelnie kell. Az ideáltípus azzal szolgálja a megértést, hogy nyilvánvalóan és tudott módon a valóságtól eltérő, mindössze hipotetikus kimeneteket tudunk a segítségével generálni, s a megértés, a társadalmi-gazdasági folyamatok felismerésének fontos fázisa csak ezt követően kezdődhet el.

A közgazdaságtan fejlődése valóban sajátos, hiszen hatalmas szellemi munkát fektettünk az ideáltípusos tiszta elmélet, a főáramú közgazdaságtan bonyolult rendszerének kidolgozásába. A munkát részben az magyarázza, hogy a közgazdászok e modelleket úgy konstruálták meg, hogy azok a gazdasági optimalizálás és magatartás (a szerző által is elismert módon létező – 35. o.) alaptörvényeit emeljék ki, vagyis a mi felfogásunkban az ideáltípusok használata lényegesen hangsúlyosabb, mint a szociológia vagy a történettudomány esetében – és munkaigényesebb is, talán innen származik az elvégzett és sikeres munkát övező presztízs. A főáramú elméletet övező bizonytalanság és a gyakori elutasító kritika kizárólag a téves használatból adódik, hiszen a weberi módszertan értelmében *az ideáltípus nem hivatott arra, hogy a valóságot írja le*. Az ideáltípust határozottan nem azért alkotjuk, hogy leírjuk vele a jelenséget, hanem azért, hogy regisztráljuk a valóság tőle való eltérését és arról tételesen számot adhassunk. Igen, a tranzito-

lógiában és az intézményi közgazdaságtanban minden mindig máshogy lesz, mint a főáramban, de éppen ez indokolja ezen alternatív közelítések szükségességét – ahol az alternatív jelzőhöz semmiképp sem tartozik valamiféle pejoratív jelentéstartalom, mindössze a főáramtól való különbözősége utalunk vele. Bármilyen furcsa, pusztán módszertani nézőpontból szemlélve a helyzetet, a mainstream közgazdaságtan tulajdonképpen célja az, hogy azok a kutatások, amelyek most le akarnak számolni vele, létrejöhessenek – ám nem a felszámolására, hanem a kiegészítésre, a kutatásoknak az adott helyhez és időhöz való aktualizálására. Az, hogy erről a tényről mind a mainstream tábor, mind a kritikusok megfélemedeznek, annak is köszönhető, hogy mára túlságosan szakadozottá vált a weberi alapokkal való kapcsolat, ami egyébként sosem volt túl erős. Van tehát legitim használati módja az ideáltípusos fogalmakra épülő modelleknek, így a közelítések közti munkamegosztást hangsúlyozva a tézisbe foglalt oksági viszony is kétségesse válik.

Az persze külön elemzéseket igényelne, hogy a főáramú közgazdaságtan miért jutott ebbe a mára teljesen meghasonlott állapotba – ez olyan tény, amivel lehetetlen és emiatt valójában felesleges is lenne vitatkozni. A társadalmi-gazdasági valóság megértése *kizárólag* az ideáltípusos, az alaptörvényeket hangsúlyozó mainstream közelítés alapján nyilvánvalóan lehetetlen. Miközben a matematikát szerető, az ezoterikus vitákba szívesen bonyolódó közgazdász számára tisztasága, kidolgozottsága és eleganciája miatt vonzó lehet a főáram világa, tisztában kell lenni azzal, hogy a tiszta elmélettől való eltérések kutatása és megértése ugyanilyen fontos és izgalmas feladat. A weberi alapok hangsúlyozása a tudományos közelítések közötti munka-

megosztásra hívja fel a figyelmet. Mindannyian tévedünk, ha azt hisszük, hogy a saját közelítésünk magasabb rendű a többi koncepcióhoz képest. A főárammal szemben nem is jelent hatásos kritikát az, ha egy matematikailag fel sem írható problémát kipécézve mutatunk rá az elmélet tehetetlenségére (136. o.).

Érdekes megfigyelni, hogy a főáramú közgazdaságtan státusza az elmúlt bő két évtizedben mennyire megváltozott. Miközben a *Lucas* által vezetett újklasszikus makroökonómia még arra kereste a választ, hogy a kapitalista gazdasági rendszer struktúrájába hogyan és miért vannak mélyen beépítve a ciklikus ingadozások, a valósággal való kapcsolatot a soron következő RBC-elmélet végleg felszámolta. Eközben komoly munkálatok kezdődtek el a gazdaságfilozófia számos kutatási irányt átfogó címkéje alatt, amelyek egyik alapkérdése éppen a modellek és a valóság közti viszony tisztázása volt. A gazdaságfilozófia egyébként azért is érdekes, mert ezen a területen szokatlanul erős az Amerika és Európa közti együttműködés. A terület egyik meghatározó figurája a tengerentúlon is elismert finn *Uskali Mäki*, aki szinte az alapoktól kiindulva építette fel a gazdaságfilozófia ma ismert diszciplináját. Fogalomtisztázó munkáiban a kezdetek óta a „közgazdaságtan” (sic!) realizmusa mellett érvel [pl. Mäki, 1992], s neki és követőinek köszönhetően mára valóban többet tudunk erről a viszonyról. Ráadásul munkája eredményeként tudományunk relevanciája hatásos érveket kapott, s a diskurzust egyértelmű fogalmak alapján folytathatjuk. Üttörő munkája azonban jelentős károkat is okoz, hiszen érveit úgy fejt ki, hogy közben a közgazdaságtant valahogyan egy egész és folytatódó projektnek véli, amely valahonnan a neoklasszikus gyökerekből kiindulva egyenes úton haladt a

valóság jobb megértése felé. Egészen abszurd az az elképzelés, hogy mondjuk *Marshall*, *Walras*, *Keynes*, *Friedman*, *Lucas*, vagy *Kydland* és *Prescott* ugyanazon az úton járt volna. A módszertani egységesítő szándék tehát lényeges módszertani töréseket fed el, miközben az egyes önálló mainstream közelítések módszertanai külön-külön kevés figyelmet kapnak.

Az igazán érdekes fordulatot 2009 hozta el. Mäki professzor szerkesztésében napvilágot látott az a kötet, amely a pozitivista közgazdaságtant útjára indító F53 [Friedman, 1953] részletes és alapos elemzését nyújtotta [Mäki, 2009]. Ebben jelent meg az a tanulmánya, amely a gondolat 2003-as eredeti felbukkanása után a *Samuelson* által hangoztatott *F-csavart* felcserélte a ma elfogadottnak tűnő *F-mix* fogalmával [Mäki, 2003]. Eszerint Friedman – szemben Samuelson értelmezésével – nem volt egyértelműen pozitivista-instrumentalista, módszertanában kibogozhatatlan módon keveredtek az instrumentalista és realista elemek.

Mára, alig pár év alatt, ez a közelítésmód általánosabb érvényt kapott, s már az egész monetarista elméletet, Lucast és az újklasszikus makroökonómiát is ezen az alapon ítélik meg a vezető amerikai tudományfilozófiai folyóiratok, ekként újraértelmezve a közgazdaságtan mint egész eklektikus módszertánát. Ezzel sajnos a mainstreamellenes kritikának is érvanyagot szolgáltatnak, hiszen elegendő néhány nyilvánvaló főáramú kudarcot felelegetni ahhoz, hogy ezen keresztül az egységes módszertan feltételezése miatt az egész főáramú elmélet diszkreditálódjon. Emiatt fordulhat elő az a furcsaság is, hogy merev elutasítást kap az a felvetés, amely a főáramú elmélet másfél évszázados történetét módszertani törések

sorozataként igyekszik kommentálni (az egyiket éppen Friedman és Lucas, a másikat pedig Lucas és az RBC-elmélet közé helyezve), és amely a főáram egyes fejezeteit realista, vagyis a társadalmi-gazdasági valóság matematikai formába kényszerített alaptörvényeit (és csak azokat!) megérteni akaró törekvésként igyekszik értelmezni. Igen, jól látja az olvasó. Ma akadémiai körökben Amerikában egyenesen sértésnek számít, de legalábbis rosszallást vált ki, ha a metodológus közgazdász azt állítja, hogy ezek az elméletek valamiféle sematikus megértésre törekedtek. Nem hiszem, hogy *Marshall* vagy Lucas ezzel a gondolattal egyetértene. Számomra úgy tűnik, hogy a főáramú elmélet negatív megítélésének kialakulása nagyrészt a túláltalánosító újra- és félreértelmezéseknek, illetve egynémely kortárs elméleti közgazdásznak köszönhető, akik messze a főáramú elmélet legitim hatókörén túl, közvetlen megértésre igyekeznek használni azt. A téves használatra Mellár professzor is bőségesen hoz példákat [további esetekhez l. Csaba, 2014], ennek alapján pedig nyilvánvalóvá válhat, hogy egyértelműen hibásak lesznek a nem helyénvaló módon levezetett és alkalmazott következtetések (41. o.). Azt sem szabad ugyanakkor elfelejteni – s ez a tény is aláhúzza a főáram metodológiai megosztottságát –, hogy a főáramon belül éppen Lucas [1980] volt az, aki precízen figyelmeztetett, hogy a közgazdasági elmélet tételei semmiképp sem keverendők össze a valós makrorendszerek működésére vonatkozó állításokkal.

Mellár professzor saját társadalom- és gazdaságfelfogással rendelkezik, s ezen az alapon állva kötete nagy ívű tudományos vízióvá szélesedik. Egy olyan közgazdaságtant képzel el, amely képes arra, hogy minden gazdasági-társadalmi-demográfiai kérdésre választ adjon –

azokra is, amelyek a társadalom vagy a természeti környezet által képviselt módosító tényezők hatására merülnek fel. *Ez egy totális közgazdaságtan eszméje.* Kérdés persze, hogy ha a tudományos közelítések közti munkamegosztás felismeréséből indulunk ki, erre a totális közelítésmódra továbbra is szükség lesz-e. Valószínűleg nem, s e negatív választ éppen Mellár professzor könyve adja a kezünkbe. Bármilyen furcsa, a kötet magában hordozza némely tézisének cáfolatát. Miközben ugyanis Mellár professzor hosszú oldalakon részletezi – egyébként helyesen –, hogy mely területeken használhatatlan a főáramú elmélet, részletesen ismerteti azokat a (markáns, virágzó, önálló létjogosultsággal rendelkező, nem egy esetben Nobel-díjjal kitüntetett irányokból érkező) válaszokat is, amelyeket a nem főáramú közelítéseknek köszönhet a társadalomtudomány. Az is igaz ugyanakkor, hogy Mellár professzor úgy szerzett komoly jártasságot ezeken a területeken, hogy a főáram eközben mindvégig az volt, ami. Miben áll tehát a főáram hatalma? Abban biztosan nem, hogy a közgazdászt korlátozná útjának szabad megtalálásában...

Nos, mi értelme lenne tehát az egyébként sikeres nem mainstream irányokat a főáramba integrálni? Mi értelme lenne a főáramot olyan radikális módon módosítani, hogy az újra a rendelkezésünkre bocsáthassa a nem mainstream elméleteknek köszönhetően már ismert válaszokat? Csak az lenne a felmérhetetlenül nagy intellektuális munka mellett szóló érv, hogy csöknyösen elvárjuk: igenis a mainstream legyen a közgazdász svájci bicskája, ez legyen a minden helyzetben alkalmazható univerzális szerszám? Úgy tűnik, igen. A tudomány, habár sok tekintetben raciónalis módon nem rekonstruálható

tevékenység, bizonyos szempontból mégis az. Kőkeményen érvényesül a költség-haszon-elemzés ésszerűsége, vagyis egy tudományos projektbe csak akkor érdemes belevágni, ha a várható hasznok kompenzálják a költségekért. Hozamok pedig a totális közgazdaságtudomány esetében nincsenek, hiszen a válaszok már most is adóttak. El kell fogadni, hogy a mainstream elmélet nem svájci bicska, hanem egyszerű kalapács, amivel csak szöveget lehet sikeresen beverni – még akkor is, ha az elérhető kalapácsok között vannak egészen aprólékosan elkészített műrecek. A legbölcsebbek akkor maradunk, ha saját, a konkrét célunkhoz alkalmazkodó eszközöket fejlesztünk ki, s mindig rosszállással fogadjuk, ha egy kalapácskészítő ablaktisztításra ajánlja szerszámát. Nincs értelme annak, hogy a közgazdaságtan mint társadalomtudomány és a főáramú elmélet közé egyenlőségjelet tegyünk. A főáram hatóköre alá nem sorolható kérdések vizsgálatához önálló eszközökre van szükség, s bármelyik megközelítést választjuk is, méltán érezhetjük magunkat közgazdászoknak.

Persze fel lehet tenni a kérdést, hogy mindez mire jó? Mi értelme van egy nyilvánvalóan ingadozó, nem egyensúlyi környezetet egyensúlyi koncepciókkal közelíteni? Hogyan bővíti mindez a tudásunkat? Úgy gondolom, hogy az egyensúlyi-nemegyensúlyi közelítés szembenállásához ma már semmiképp sem tartozik hozzá az ingadozásmentesség és az ingadozások szembeállítás (l. ehhez a 178. o.-t). Valóban, sokáig igaz volt, hogy az üzleti ciklusok jelenségét egyensúlytalansági helyzetként értelmezték. Éppen Lucas volt az, aki az addigi kétpólusú elméletet (*neoklasszikus stabilitás vs. keynesi ingadozások*), radikális változtatások bevezetésével hárompólusúvá tágította (egyensúlyi/

optimalizációs ciklusok). *Számára az üzleti ciklus egyensúlyi jelenség*. Nincs már szükség egyensúlytalansági helyzetekre ahhoz, hogy üzleti ciklusok kialakulásáról beszélhessünk – sőt, a ciklusok valójában az optimalizáló, egyensúlyra törekvő magatartás következményei meghatározott információs (hiányos információs) környezetben. *Az egyensúlyi modellkörnyezet posztulálása nem jelent stabilitást* (vö. 27. o.). A ciklusok éppen azért alakulnak ki, mert a gazdasági szereplők nem mindentudók, s bármilyen körülmények között igyekeznek helyzetüket optimalizálni. Létezik-e ennél markánsabb megfogalmazása annak, hogy a makrociklusok a kapitalista gazdasági rendszerbe vannak beépítve, annak lényegéhez tartoznak? *Ha így nézzük, Keynes és Lucas ugyanazt a jelenséget kutatta: a makrociklusok forrása volt a kérdés*, ám egyikük az intézményi tényezők közt, a másik a mélystruktúrában igyekezett e jelenségek eredetét kimutatni [Lucas egyensúlyi koncepciójának egy friss értelmezéséhez l. De Vroey, 2016: 183–186]. Bármilyen furcsa is ez, mindketten ugyanarról beszéltek, csak radikálisan különböző módon: *a makrociklusok a kapitalista gazdasági rend természetes velejárói*. Talán elhamarkodott lenne a főáramot eleve és egységes egészként kudarcba fulladt vállalkozásként jellemezni.

A főáramot persze következetes kritikai attitűddel kell megközelíteni, hiszen látásmódja valóban töredékes. Ebben a lényegi üzenetben mindenképpen egyet kell érteni a szerzővel. Az már vitatható, hogy mi legyen a következő lépés. Mellár professzor ugyanazzal a türelmetlenséggel igyekszik elutasítani a főáramot, ahogyan az szerinte elutasít minden rivális közelítést. Látva a párbeszéd mellőzésének terjedését a tudományban, ez újabb bezárkózáshoz vezet-

het. Jobb lenne kiegyensúlyozott képet adni arról, mire jó a főáram, s ott és arra kellene használni, amire az valóban alkalmas. Változni kell, igen. Az elért sikerek, a megszerzett tudás tömege felett érzett büszkeség nem teheti önelégültté a főáram teoretikusait – ugyanakkor a kritika sem lehet annyira heves, hogy ez a főáram totális elvetésében végződjön. Ha a főáramú közgazdaságtan hibáit a párbeszéd hiányára vezetjük vissza, vagyis ha azt gondoljuk, hogy a főáram vaksága a kritikai hangok meg nem hallgatásából ered, akkor nem követhetjük el ugyanazt a hibát a másik oldalról.

Úgy tűnhet, a kötetből hiányzik a pozitív üzenet, pedig nem így van. A kritikákon túl voltaképp az egész kötet egy átfogó program hirdetésére szolgál. Mellár professzor hatalmas olvasottságával könnyűszerrel jelöli ki azokat az irányokat, amelybe a főáramú elmélettel elégedetlen közgazdászoknak el kell indulnia. A könyv így egyszerre segíti a mindenféle elméleti közelítéssel szembeni elengedhetetlen kritikai attitűd kialakítását és táplálását, illetve ad térképet az intellektuális kalandokba bocsátkozó kutató kezébe. Mellár professzor különösen két területet ajánl olvasója figyelmébe: *az ágens-alapú modellezést és a viselkedés-közgazdaságtant*. Előbbi azért érdekes, mert a szerző ezen a területen mozog a legotthonosabban, saját kutatócsoportját is a modellezés ezen úttörő útjára szervezte és vezényelte. Az utóbbi pedig azért, mert sokan valóban ebben látják a főáram megújulásának lehetőségét – egyébként maga a főáram is [Hoover– Young 2011: 37].

A főáramú közgazdaságtan és a viselkedés-közgazdaságtan viszonyának vizsgálata egyébként hosszabb elemzést is megérdemelne, ez az eset ugyanis ragyogóan világít rá a főáramú közgazdaságtan működési és önvédelmi logikájára.

Amikor a viselkedés-közgazdaságtant 2002-ben Nobel-díjjal jutalmazták, a két alternatív elméletre az éles szembenállás volt jellemző. A viselkedés-közgazdaságtan tulajdonképp a főáramú elmélet emberképének valóságra alapozott direkt cáfolatára szerveződött [Kahne- man, 2011; KVA, 2002]. Mára, alig 15 évvel később, ez a viszony alapvetően megváltozott. Néhány év elteltével a főáram kemény magja is felismerte a viselkedés-közgazdasági eredményekben a megújulás lehetőségét, eközben pedig a viselkedés-közgazdaságtan részéről eltűnni látszik a főárammal szembeni heves tiltakozás. Sőt, alig néhány hónappal ezelőtt jelent meg a viselkedés-közgazdaságtan egyik ünne- pelt fiatal képviselőjének [Angner, 2016] tollából az a cikk, amelyben a saját maga által is követett elméletet úgy mutatta be, mint aminek jelenleg leg- fontosabb feladata a főáramú elmélet valósághoz közelebb álló feltevésekkel való ellátása, vagyis a főáram mérsékelt de-idealizálódási törekvéseinek támogatása [Angner, 2015]. Mára a főáram beke- belezni látszik hajdani riválisát.

Nem kétséges, a főáram változik, de sosem lesz a közvetlenül megélt valóság fenomenológiai közelítésű leírása. Erre nincs is szükség, mivel erre a célra ott vannak a fenomenológiai társadalomtu- dományok. Soha nem válik a napi aktu- alitások és a történelmi-intézményi sajá- tosságaik miatt a főáram elméletalkotói számára nem modellértékű országok fej- lődésének és operatív gazdaságpolitiká- jának tudományává. Ha ezt várjuk tőle, mindig csalódást fog okozni.

De bárhogya is, a főáram változik, még ha ez a változás lassú és a főáram vezér- egyéniségei határozzák is meg az ütemét és irányát. Rendre feltűnnek olyan ered- mények, amelyek felkeltik a kemény mag érdeklődését, amelyek alkalmasnak tűn-

nek a főáram ezoterikus világának valósággal való megfertőzésére (egy interjúban *Tom Sargent* például készségesen rámutatott arra a néhány izgalmas tanulmányra, amelyek arra várnak, hogy eredményeiket a főáram hasznosítsa a buborékok és összeomlások megértésében [l. Rolnick, 2010]. De a változás ebben ki is merül. A kívülről jövő reformtörekvések rendre lepattannak a főáramú közgazdaságtan páncéljáról. Éppen ezért nem szabad Mellár Tamás könyvében támadó-kritikai kezdeményezést látni, hiszen célját e nélkül is eléri: legyen inkább térkép és kalauz. Olvasója a valóság értő megfigyelője lesz, ha elindul azokon az irányokon, amelyekre új könyvében a szerző indít el.

GALBÁCS PÉTER

IRODALOM

- Angner, E. (2015): „To Navigate Safely in the Vast Area of Empirical Facts – Ontology and Methodology in Behavioural Economics” *Synthese* 192(11): 3557–3575.
- Angner, E. (2016): *A Course in Behavioral Economics* 2nd Ed. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Csaba L. (2014): *Európai közgazdaságtan*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- De Vroey, M. (2016): *A History of Macroeconomics from Keynes to Lucas and Beyond*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Friedman, M. (1953): „A pozitív közgazdaságtan módszertana” In: Friedman, M. (1986): *Infláció, munkanélküliség, monetarizmus*. Budapest: Közgazdasági és Jogi Kk.
- Hoover, K. D.–Young, W. (2011): „Rational Expectations – Retrospect and Prospect” *A Panel Discussion with Michael Lowell, Robert Lucas, Dale Mortensen, Robert Shiller and Neil Wallace*. Durham: Duke University.
- Kahneman, D. (2011): *Thinking, Fast and Slow*. New York: Farrar, Straus and Giroux.
- KVA (2002): *Foundations of Behavioral and Experimental Economics – Daniel Kahneman and Vernon Smith*. Stockholm: The Royal Swedish Academy of Sciences.
- Lucas, R. E. (1980) „Methods and Problems in Business Cycle Theory” *Journal of Money, Credit and Banking* 12(4): 696–715.
- Mäki, U. (1992): „On the Method of Isolation in Economics” *Poznan Studies in the Philosophy of the Sciences and the Humanities* 26(4): 317–351.
- Mäki, U. (2003): „Unrealistic Assumptions and Unnecessary Confusions – Rereading and Rewriting F53 as a Realist Statement”. In: Mäki, U. (2009): *The Methodology of Positive Economics – Reflections on the Milton Friedman Legacy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Mäki, U. (ed.) (2009): *The Methodology of Positive Economics – Reflections on the Milton Friedman Legacy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Mellár T. (2015): *Szemben az árral – Rendhagyó közgazdasági előadások*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Rolnick, A. (2010): *Interview with Thomas Sargent*. Minneapolis: Federal Reserve Bank of Minneapolis. <https://www.minneapolisfed.org/publications/the-region/interview-with-thomas-sargent>. Lekérdezve: 2016. 05. 28.
- Weber, M. (1967): *Gazdaság és társadalom*. Budapest: KJK.
- Weber, M. (1998): *Tanulmányok*. Budapest: Osiris.